

ВІДГУК
на дисертацію Корнелюка Богдана Васильовича
«Художній світ історичної хроніки “Річард III”
Вільяма Шекспіра та її інтермедіальні проєкції
в світлі теорії інтенціональності»,
представлену на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук
(спеціальність 10.01.04 – література зарубіжних країн)

«Феномен Шекспіра», «культ Шекспіра», «Шекспір як центр західноєвропейського канону», «транс-дискурсивність Шекспіра», – ці та інші твердження на сьогодні не десятиліттями, а вже століттями, слугують тим смисловим контекстом, в якому з’являються нові й нові дослідження творчості Великого Барда. Кожного разу, відповідно до типу ментальності свого покоління, дослідники намагаються визначити в творчості митця те, що ще молодий Гете назвав «прихованою точкою, (яку не побачив і не визначив ще жоден філософ), в якій уся своєрідність нашого «я» і смілива свобода нашої волі зіштовхується із неминучим плином цілого» («До дня Шекспіра», 1771).

У цьому річищі варто наголосити глибину задуму та складність реалізації дисертаційної роботи Богдана Васильовича Корнелюка, який спробував сказати своє слово про всеоб’ємність та багатовимірність Шекспірового генія, задіявши літературознавчу методологію феноменологічного аналізу, а саме теорію інтенціональності. Масштабність цієї наукової розвідки увиразнюється якраз застосуванням поняття інтенціональності (чи інтенційності) Е. Гуссерля, яке вважають зіставним з поняттями «ідея» Платона, «cogito» Декарта, «duree» Бергсона, «Dasien»

Гайдеггера, тобто однією з тих філософських подій, які формують саму філософію в якості Події.

Як філософське поняття, інтенційність, що означає невід'ємну властивість свідомості, розташовується на межі між філософією свідомості і філософією мови. Одночасно, це й простір літератури, у феноменологічному полі якої за допомогою специфічних художніх засобів відбувається конструювання світу, людського досвіду, всіх інтенцій та смислів зустрічі-діалогу людини зі світом та з Іншим. І хоча філософський аналіз і літературознавчі інтерпретації скеровані на різні цілі, натомість, і філософи, і літературознавці визнають, що художня література є потужним джерелом знання про світ, людину, історію та культуру.

Тому, враховуючи зорієнтованість сучасних дослідників на міждисциплінарні моделі і дослідницькі методології, розташовані на перехресті філософії, історії, культурології, психології та літературознавства, можна стверджувати, що дисертаційне дослідження Богдана Корнелюка є актуальним та інноваційним з погляду залучення до літературознавчого аналізу центральної для філософії феноменології ідеї інтенційності.

Одразу зазначу, що методологія дослідження, як акцентує дисертант, базується «на засадах полікритики» (с. 6), і саме поєднання інтенціонального підходу із суто літературознавчою інтерпретаційною стратегією «close reading» створює підстави для нового креативного прочитання хроніки «Річард III», обраної об'єктом аналізу і найбільш вивченої з-поміж інших історичних п'єс Шекспіра.

Структура роботи відповідає її центральному задуму, а її збалансованість підтверджується послідовним розв'язанням заявлених у вступі завдань: окреслення основних параметрів та практичної цінності інтенційного підходу для літературознавчих студій разом із типологією

літературно-критичного дискурсу «Річарда III» (розділ I) обґрунтовує аналіз інтенціональних вимірів Шекспірової хроніки (розділ II), і далі звернення до театральних та кінематографічних адаптацій в обраній інтеціонально-інтермедіальній проекції підсумовує дослідження (розділ III).

Відповідно, у першому розділі, автором роботи подано короткий і, водночас, місткий огляд літературно-критичних досліджень п'єси, здійснено й узагальнено типологію наукової проблематики, до якої звертались шекспірознавці: це – датування та канонічність твору, історичність протагоніста, і, звичайно, поетологічні аспекти історичної хроніки. Ґрунтовне та добре структуроване знання наукової літератури, створеної про конкретний досліджуваний твір, і, на загал, фахове входження в шекспірознавчий дискурс є, як видно, фірмовим знаком дисертацій, захищених під керівництвом професора Торкут Н.М. Робота Богдана Васильовича не є винятком.

У цьому ж розділі розбудовано теоретичну модель дослідження. У фокусі автора роботи, звичайно, знаходиться поняття «інтенціональність», визначаючи яке, він поєднує діахронний і синхронний принципи аналізу терміну. Дослідник окреслює типи інтенціональності, чітко наголошує динамічний нонфінальний характер процесу авторського творення художнього тексту, який завжди подвоюється читацькою інтенцією до співтворення. Перспективними, на наш погляд, є ідеї «світотворчого інтенціонального синтезу» (с. 24), «інтенціонального горизонту читача» (с.32), поняття «креативного або проактивного реципієнта» (с. 33). Новаторськими, хоча й дещо полемічними є поняття, розроблені у третьому підрозділі першого розділу – це, насамперед, «художній світ» та «внутрішній світ» літературного твору. Пропонуючи розрізнення цих семантично споріднених, однак не синонімічних, на думку дослідника, понять,

Б. Корнелюк застосовує принципи модальної логіки, визначаючи «внутрішній світ художнього твору» як особливий тип можливого світу, який, за Л. Дожем, є фікціональним світом (с. 37). Зауважу, що кожен з модальних/можливих світів є особливим, а його характеристики, які подає дослідник – цілісність, системність, багатовимірність, потенційна необмеженість смислів, як авторських, так і читацьких, – на наш погляд, рівною мірою, відповідають традиційному поняттю «художній світ». Принагідно, спеціаліст з цього питання американська дослідниця М.-Л. Раян подає типологію з трьох модальних світів і проблематизує їхнє розведення – чи можливе воно в принципі (в цій залі ця проблема розглядалась на захисті кандидатської дисертації Вікторії Іваненко в 2011 році).

Варто відзначити, що полемічність висловлених у першому розділі ідей, на загал, є однозначно позитивною рисою стилю мислення дослідника, оскільки його концептуалізації, по-перше, є продуктивними, якщо їх прийняти, і по-друге, якщо їх не прийняти, активізують, користуючись термінологією автора, проактивне теоретичне мислення реципієнта-літературознавця до творення власних визначень. Принциповою порадою дисертанту на майбутнє є залучення до власного дослідження праць та ідей сучасних зарубіжних учених, які працюють в тому ж полі вивчення інтенції, її природи, актів творіння, онтології мистецтва. Наприклад, ґрунтовні розвідки «Інтенція і текст: до інтенціональності літературної форми» К. Мітчел (Kaye Mitchell, “Intention and Text: Towards an Intentionality of Literary Form”, 2008) або «Мистецтво та інтенція: філософський підхід» П. Лівінгстона (Paisley Livingston, “Art and Intention: A Philosophical Study”, 2005) створили б той необхідний теоретичний контекст, в якому увиразнювались та уточнювались власні визначення та ідеї автора дисертації.

Після старанно сформульованого понятійного апарату і виведення теоретичних позицій автор звертається у другому розділі до аналізу інтенціональних вимірів «Річарда III». Особливу увагу тут приділено поліідентичності Річарда Глостера (підрозділ 2.1) та особливостям її структурування, що дає підстави «виокремити ті риси образу головного персонажа хроніки, які забезпечують семантичну трансцендентність цієї Шекспірової п'єси» (с. 53). На наш погляд, цей підрозділ є майстерним зразком *close reading* – уважного, практично порядкового, прочитання тексту п'єси (с. 53-95, більше 40 сторінок) з поясненням того, як трансформуються наміри протагоніста в залежності від контексту, як відбувається пошук нової ідентичності та як цей пошук узгоджується з метою здобуття англійського престолу, а також як криза ідентичності короля відбивається на його свідомості. Особливо привертає увагу аналіз масок-амплуа Річарда – тирана, актора, звабника тощо. У цьому та наступних підрозділах підтверджується здатність дисертанта «перекидати містки» від першого теоретико-методологічного розділу до власного аналізу окреслених проблемних комплексів. Так, наприклад, у підрозділі 1.1 Б. Корнелюк, окреслюючи «проблемні зони» п'єси, коротко подає погляди визнаних шекспірознавців на сцену зваблення Глостером леді Анни (с. 13-14), а в підрозділі 2.1 розгортає власне розширене трактування цієї ж сцени, залучаючи вже напрацьований аналіз попередників (с. 60-70, і в підрозділі 2.2, с. 99-100).

Одне з найважливіших завдань дисертації (підрозділ 2.2) – своєрідність інтенціональності автора твору, яка витворюється під «впливом інтеризованого досвіду культури» (с. 97), виконується в перспективі «комплексного підходу, який уможливив би аналіз екстрахудожніх факторів появи художнього твору у їх єдності» (с. 96). Як першорядні нововведення автора, що увиразнюються через порівняння з першоджерелами п'єси,

Б. Корнелюк розглядає солілоквії центрального персонажа твору, діалог-експозицію, введення низки сцен та образів (поява королеви Маргарити, сон Кларенса, сповіщення про смерть Кларенса тощо). Важливе зауваження зроблено про структурування п'єси в аспекті чергування статичних фрагментів та динамічних епізодів (с. 111).

У третьому підрозділі 2.3 висловлено цікаві думки щодо рецептивного пересотворення художнього світу, визначено такі елементи тексту, що «потенційно створюють поля сенсотворення, залучаючи реципієнта до активної співтворчості» (с. 123).

Третій розділ дисертації Б. Корнелюка присвячений театральним та кінематографічним адаптаціям Шекспірової хроніки. В підрозділі 3.1 подано історичний зріз сценічної річардіани, підкреслю, надзвичайно докладної та важливої для українського шекспірознавства. З багатьох джерел зібрано фактографічний матеріал, який хронотопічно охоплює різні сцени світу та період від життя Великого Барда і до XXI століття. Зробимо принциповий наголос – в цілому, Богданові Корнелюку вдалося відтворити основну рису феноменологічного аналізу – увиразнити рецептивні інтенції великої трагедії, і в них – світоглядні, ідейні позиції митця, які перетинають часові кордони і кожного століття знаходять свого глядача/читача. Полемічним вважаємо звуження дослідження до поняття «проактивний реципієнт», оскільки здатність до креативності (проактивності) видається загальною здатністю рецептивної свідомості людини. Очевидно, це питання пов'язане зі спроможністю долати епістемні бар'єри, яка характеризує не звичайних реципієнтів, а людей творчих – драматургів, режисерів, акторів, про яких йдеться в роботі.

На загал, дисертант робить правильний висновок про те, що Шекспір у «Річарді III» «залишив низку смислових лакун, які здатні інспірувати творчу

активність реципієнтів» (с. 195). Можна додати, що митець залишив таку смислову парадигму, онтологічний метасмисл якої, вступаючи в контакт з культурою іншого часу та місця, примушує реципієнтів оцінювати її в «кодах» своєї культури та своїх світоглядних потреб. Як це відбувається в сучасному кіномистецтві, Б. Корнелюк продемонстрував на прикладі кіноверсії «Річарда III» Р. Лонкрейна. В підрозділі 3.3 справедливо стверджується, що «в смисловому континуумі «Річарда III», екранізованого Р. Лонкрейном, відбувається своєрідний синтез декількох темпоральних кодів...» (с. 179), що дає дисертантові підстави обґрунтувати поняття «політемпорального синтезу» (с. 180) і завершити підсумком про можливості метамови кіно декодувати смислову поліфонію Шекспірового тексту. Дещо не зрозуміло, що означає «телеологічний компонент власного інтенціонального горизонту», розкриття якого також спричинене метамовою кіно (с. 187). І останнє питання-уточнення до змісту третього розділу (з проекцією на цитату О. Туришевої, с. 21): як феноменологічний аналіз театральних постановок та фільму Р. Лонкрейна розкриває їхній естетичний потенціал?

Висновки до дисертаційної роботи концептуально підсумовують увесь процес дослідження, в них є те, що окреслює подальшу пошукову перспективу.

Тепер перейдемо до декількох дискусійних моментів.

Існують об'єктивні складності в розподілі феноменологічної термінології. Одним з наслідків є суперечки між літературознавцями-інтенціоналістами і анти-інтенціоналістами. Початок такої довготривалої дискусії навколо теорії інтенціональності було покладено у статті В. Вімсета та М. Бердслі «Інтенційна ілюзія» («The Intentional Fallacy», 1946), які вважали, що досвід та інтенція автора цікаві лише в історичному плані і

нічого не додають до розуміння смислу та значень тексту. Окрім цього, в процесі перенесення філософських понять у сферу літературознавства відбуваються певні трансформації, які, по-перше, не завжди є чіткими та прозорими для точного наукового окреслення, по-друге, семантичні поля окремих понять перетинаються, накладаються одне на одне, тому спрацьовує принцип нероз'ємності в їхніх визначеннях. На наш погляд, логічність та прозорість феноменологічної термінології безпосередньо впливає на конкретний історико-літературний аналіз. У роботі Б. Корнелюк окреслює чітку різницю між поняттями «інтенціональність» та «інтенційність», наголошуючи, що перше означає «феномен динамічний» (с.193), це – процес творення художнього тексту, а друге – це «явище, зафіксоване у тексті» (с.193). Навіть наведені скорочені визначення дають підстави стверджувати, що як інтенційність, так і інтенціональність містять характеристики, дані антонімічному поняттю. Чи не є таке розведення доволі складною грою суфіксів, адже, скажімо, в англійському літературознавстві є поняття «intention» (інтенція, скерованість свідомості на об'єкт), «intentionality» (інтенціональність/ інтенційність, філософське поняття, яке окреслює цю скерованість) і «intentionalism» (інтенціоналізм як система певних наукових поглядів з окресленої проблематики). Ще один приклад. У типології інтенціональності Б. Корнелюк виділяє інтенціональність персонажа як носія функціональної свідомості, який наділений здатністю інтенціонального синтезу. Але ж персонаж є витвором автора, іншими словами, його інтенцією. На наш погляд, варто розмістити аналітику фікційної свідомості художнього персонажа в межах авторської інтенціональності. Хотілося б почути роздуми Б. Корнелюка на цю тему.

Наступне. В другому розділі (підрозділ 2.1), аналізуючи іпостась Річарда-актора, дисертант робить спробу виявити механізм інтенційного

зміщення від персонажа до глядача/читача: «...Річард оприявнює генезу власних задумів, тобто фактично розкриває для публіки перебіг власних інтенціональних актів. Протагоніст немов втягує глядачів/читачів у світ своїх жорстоких рефлексій. Завдяки такій взаємодії між протагоністом і аудиторією виникає зв'язок особливого типу: навіть попри всю ницість та аморалізм вчинків Річарда реципієнти інколи відчують співчуття до цього персонажа і не можуть уникнути певного захоплення його окремими рисами» (с. 60). На наш погляд, потребує додаткового пояснення, за яких умов відбувається ось це «інколи», тобто з'являється симпатія до негативного персонажа, чи це залежить від структури персонажа, чи, більшою мірою, залежить від внутрішнього світу реципієнта.

У зв'язку з акторством Річарда, виникає ще одне питання, пов'язане з кореляцією «Річарда III» з історичною хронікою Р. Голіншеда, яка своєю чергою, спиралася на хроніку Е. Голла та «Історію Річарда III» Мора. На це вказує дисертант і простежує новації Шекспіра, підсумовуючи це питання таким чином: «Історичні рефлексії Голіншеда є тенденційними і покликані закріпити <...> ідеї богообраності династії Тюдорів <...> Шекспір вписує свій твір у парадигму тюдорівської апологетики, що була панівною мисленневою стратегією в інтелектуальному просторі елизаветинської доби» (с.117). Чи не є амбівалентність центрального персонажа, введення в його ідентичність акторських здібностей свідомою чи несвідомою інтенцією вийти за межі тогочасного офіційного дискурсу тюдорівської апологетики?

Узагальнюючи, варто відзначити евристичний потенціал роботи Б. Корнелюка, яка створює ґрунт для подальшого аналізу видатної п'єси Шекспіра в інших інтерпретаційних ракурсах і, одночасно, відкриває можливості розвитку феноменологічного напрямку в українських літературних студіях. Високий науковий рівень цієї розвідки підтверджується

дотриманням обраної методології від початку до кінця та здатністю оперувати складними поняттями і концепціями.

Результати дослідження представлені в достатній кількості статей, надрукованих у вітчизняних та зарубіжних фахових виданнях. Автореферат повністю відображає зміст дисертації.

Сказане обґрунтовує висновок про те, що подана до захисту дисертація відповідає "Порядку присудження наукових ступенів", затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, зі змінами, внесеними згідно з постановою КМ № 656 від 19.08.2015 р., і її автор Корнелюк Богдан Васильович заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.04 – література зарубіжних країн.

Доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри світової літератури
Львівського національного університету
імені Івана Франка

О.Т. Бандровська О.Т. Бандровська

Підпис О.Т. Бандровської підтверджую

Вчений секретар ЛНУ імені Івана Франка доц. Грабовецька О.С.

